

Микола Тимошик

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7011-3022>

доктор філологічних наук, професор
Київський національний університет культури і мистецтв
(Київ, Україна)
tymoshyk.m@gmail.com

УДК 070(477.85)(091):[930.253:002.1]

**РАЙОННІ ГАЗЕТИ ЯК НЕПІЗНАНИЙ ФЕНОМЕН
ТОТАЛІТАРНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ:
НА АРХІВНИХ ДОКУМЕНТАХ ТА МАТЕРІАЛАХ
МІСЦЕВОЇ ПРЕСИ БУКОВИНИ**

DOI 10.37222/2786-7552-2023-2-12

Стаття написана на основі досі не залучених до наукового обігу архівних документів Чернівецької області та матеріалів підшивок місцевих газет. Ці документи проливають світло на феномен районних газет не лише як складової системи журналістики тоталітарної радянської доби, а й важливої ланки змосковлення свідомості західноукраїнського населення.

Комплексно висвітлюються різні аспекти заснування та функціонування цього сегмента преси: ідеологічні, організаційні, кадрові та проблемно-тематичні.

Описані труднощі за умов дефіцитів: на папір, українські шрифти, поліграфічне обладнання, кадри.

Проаналізовані назви газет у ретроспективі їхніх подальших перейменувань. Зазвичай ці назви надавалися згори і слугували політичним маркером епохи. Ключовими були ті поняття, що й для інших областей України: червоний, сталінський, ленінський, радянський, соціалізм, комуна.

Проаналізована тиражна політика партії. Наклади місцевих газет (обласних та районних) було строго лімітовані. Натомість на центральні (московські та республіканські) видання щороку спускалися рознарядки із зростаючими цифрами.

Охарактеризовано кадровий потенціал та процедуру затвердження редакторів газет і якісних керівників. Серед редакторів райгазет після війни бракувало осіб із вищою освітою, одиниці мали диплом журналіста. Важливими були

також рівень політичної підготовки та вірність претендента ідеалам партії.

Якісний склад творчих працівників райгазет проаналізовано за віком, статтю, освітою, національністю, географією походження.

Висвітлені масова робота з читачами, характер редакційної пошти, наводиться статистика листування. Окремо – про цензурний контроль за змістом газет та його форми: закриті огляди, розгляд на бюро райкомів партії, персональні справи, переліки заборон на публічну критику влади.

Проблемно-тематичний зміст проаналізований у розрізі різних історичних епох: сталінська доба, хрущовська відлига, брежньєвська епоха застою.

Ключові слова: районні газети, найменування газет, кадри районної преси, процедура затвердження редакторів, закриті огляди преси, редакційна пошта, місцева преса Буковини.

Постановка проблеми. Після переведення всередині 2010-х рр. наукової спеціальності «Журналістика» з філологічного в новоутворений напрям «Соціальні комунікації» помітно скоротився кількісно і втратив якісно журналісткознавчий сегмент наукових досліджень. Складовою частиною цього сегмента завжди вважалася історія журналістики – давня і новочасна.

На початках відновлення української незалежності спостерігався сплеск зацікавлення дослідниками історичною проблематикою ЗМІ. Сьогодні він помітно стихився. Увага дослідників стала більше концентруватися довкола тематики соціальних комунікацій у цілому і комунікаційних технологій зокрема. Звісно, це простіше, легше, бо все на поверхні – вітчизняні й іноземні джерела доступні з мереж. Складніше з архівним компонентом, бо це потребує часу, зусиль і залюбленості у предмет таких досліджень.

З іншого боку, без уведення до наукового обігу максимальної кількості інформації про всі сегменти системи ЗМІ, включаючи й такий потужний за радянської влади масив районної преси, ми не можемо, та й не маємо права писати загальнонаціональну історію української журналістики. Адже в ній – відповіді на багато

гострих запитань сучасності, зокрема й про витоки тоталітаризму, причини нової російсько-української війни, складники, методи і форми т. зв. денацифікації українців, які став активно запроваджувати російський агресор на тимчасово окупованих територіях. З-поміж таких – вилучення і знищення українських книг, заборона українських і проукраїнських ЗМІ, насаджування у свідомість населення рашистських наративів тощо.

Мета дослідження. Метою цієї роботи є спроба осмислити феномен районної преси радянської доби не лише як складової системи партійно-радянської журналістики зокрема, а й комуно-більшовицької пропаганди загалом. Яким було призначення, мовлячи словами засновника тієї держави, тих «коліщаток» і «гвинтиків» цілісного механізму радянської системи, як він діяв у заданому наперед напрямі, ким і в який спосіб контролювалися і коригувалися ті дії? Відповіді на ці запитання автор шукав передусім у маловідомих архівних документах на шпальтах підшивок районних газет тієї доби.

Об'єкт дослідження – організаційні та проблемно-тематичні аспекти діяльності редакцій районних газет Чернівецької області від початків заснування в 1940 р. до пори горбачовської перебудови середини 80-х рр. ХХ ст.

Методи дослідження. Використані такі загальнометодичні прийоми, як аналіз, синтез, узагальнення, дедукція, системний підхід. Порівняльно-історичний метод уможливив виявлення тенденцій розвитку означеної проблематики. Новизна статті полягає в тому, що досі в контексті означеної теми ніхто в Україні подібних досліджень не проводив.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У добу відновлення української незалежності в усіх обласних державних адміністраціях з'явилися відповідні відділи чи сектори, що відають питанням роботи засобів масової інформації (ЗМІ). Назви їхні різні: управління інформаційної політики та преси, відділи зв'язків із громадськістю, сектори комунікацій тощо.

Утім, незалежно від назв, головні функції більшості з них стосуються тих же аспектів, що віддавна були прописані за відділами пропаганди та агітації чи їхніми секторами преси за часів тоталітарної комуно-радянської системи: керівництво, координація діяльності місцевих ЗМІ. Чи не в усіх подібних

підрозділах почали випускати різні довідково-інформаційні матеріали на кшталт «Інформаційний простір такої-то області».

Зазвичай у таких виданнях подаються оновлені короткі, систематизовані за розділами, відомості про тогодення чинних періодичних видань та електронних ЗМІ корпунктів, видавництв, друкарень, підприємств книгорозповсюдження. Вміщуються часто окремі біографічні довідки тих, хто належить до творчого потенціалу сучасної журналістики того чи того краю.

Ретельний аналіз таких видань засвідчує наявність однієї тривожної тенденції щодо їх структури і змістового наповнення: поспішність, поверховість, неточність, відсутність інформації про буття того чи іншого друкованого органу в розвитку, в контексті його перейменувань, змін засновників чи власників. Часто трапляється таке: керівник ЗМІ подає інформацію про видання, починаючи від себе, про його вчора він або не знає, або свідомо опускає.

Отож ідеться про відсутність у таких публікаціях історичного контексту, зневажання історії преси попередників.

Конкретний і багато в чому показовий приклад: довідник «Інформаційний простір Буковини», виданий знаним видавництвом «Букрек» із Чернівців. Представляючи існуючі на початок 2000-х рр. районні газети на Буковині, упорядники і видавці цього довідника припустилися низки неточностей, перекручень і помилок.

У випуску цього довідника натрапив на коротку розвідку чернівецького історика Олександра Масана про минуле буковинської журналістики: від першої друкарні в Чернівцях Петера Екгарта 1799 р., з іменем якого пов'язане перше друковане періодичне видання у краї – «Bukowiner Kalender», до румунськомовних часописів середини 40-х рр. ХХ ст. За підрахунками цього дослідника, між 1848 і 1940 роками на Буковині виходили близько 370 газет, зокрема 200 німецьких, 68 українських, 50 румунських, 28 польських і 24 єврейські. Тоді як на 1 серпня 2004 р. в області зареєстровано лише 153 періодичні друковані видання [6, с. 18].

Цікаво, що явище радянської журналістики в цій розвідці так влучно охарактеризоване: «Влітку 1940 року буковинський “газетний ліс” було вирубане. На його місці з'явилася одна

офіційна газета “Радянська Буковина”, а відтак – її маленькі копії районного масштабу».

Свою розвідку О. Масан завершує такою думкою: «Мабуть, не настав час для неупередженої оцінки місцевої преси радянської доби, і, тим більше, складного процесу становлення сучасної незалежної та урядової періодики. Проте можна з упевненістю стверджувати, що майбутні історики судитимуть про сьогоднішні часописи за їхнім внеском у розбудову Української держави і становлення вільного демократичного суспільства» [6, с. 19].

Слушна думка поважного дослідника. Лише з одним суттєвим уточненням: судити пресу і пресотворців будь-якої доби, надто ж тоталітарної, можна лише в контексті суспільно-політичних процесів конкретної історичної епохи, як також і в тісній сув’язі з такою ж справою попередників. І ту справу дослідники мають достеменно вивчити, щоб об’єктивно описати. Це для того, щоб залишити майбутнім «літописцям сучасності» побільше правдиво і всебічно висвітленого фактологічного матеріалу за умов, коли самі підшивки такої преси – свідки тієї доби – можуть бути назавжди втрачені.

З огляду на подібні поверховості, фрагментарності й неточності є потреба вивчити й осмислити витоки, еволюцію та проблематику районних газет Буковини, опираючись суто на невідомі досі загалу архівні документи.

Виклад основного матеріалу.

Про неповноту і неточність в історії «вирубаного газетного лісу». Взятий для аналізу згаданий довідник про інформаційний простір Буковини виявився переконливим в аналізі неповноти і неточності низки сучасних видань, в яких їхні автори чи упорядники роблять спроби історичних екскурсів.

Варто найперше звернути увагу на недотримання єдиного підходу щодо історичної тяглості у представленні того чи того періодичного видання. Скажімо, такого, який застосований до характеристики вижницької райгазети «Вижницькі Обрії». Зазначено, що газета заснована 25 лютого 1945 р. п. н. «Верховина», у 1963 р. газету перейменовано на «Радянську Верховину», а у жовтні 1991 р. – на «Вижницькі Обрії».

Тут – правильний, науково вивірений історичний підхід до характеристики видання. Однак він не дотриманий у переважній

більшості інформації щодо інших районних газет. Наприклад, герцаївська газета “Gazeta de Hertsa” подана як така, що заснована Герцаївською райдержадміністрацією та колективом газети 1 січня 1993 р., коли район було відновлено. Однак на Буковині такий район існував у 1940–1960-ті рр., і там виходила районна газета молдавською мовою «Стягул Рошу» [«Червоний Прапор»]. На жаль, цього, певне, вже не знають ні ті в Герці, хто подавав таку інформацію до довідника, – засновники нової районки, ні її нинішні читачі, ні в управлінні інформаційної політики та преси Чернівецької ОДА.

Це ж стосується і «Хотинських вістей». У довіднику літочислення цієї газети зазначене з 2002 р., заснувала її Хотинська райдержадміністрація. Але ж у неї були попередниці – «Советская Жизнь», «Радянське Життя».

Багатотиражка Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича «Університетський Вісник», засновник якої – трудовий колектив закладу, також подана в довіднику «безбатченком», без прив’язки до її багаторічних попередниць – «За сталінські кадри» (від 1947 р.), згодом – «Радянські кадри», «Радянський студент» (від 1990 р.). І лише опісля з’явився «Університетський Вісник».

Інша неточність: у довіднику зазначається газета «Слово Правди» – орган Новоселицької райдержадміністрації та райради і стверджується, що вона заснована 14 грудня 1944 р. Ні. Районна газета для Новоселиці і району заснована 1941 р. п. н. «Сталінський Шлях», пізніше була перейменована двічі – «Слово Правди» (після війни) і «Ленінським Шляхом» (епоха застою) [6].

Перша в краї – «Советская Жизнь» із Хотина. До кінця літа 1940 р. у новоутвореній Чернівецькій області вже виходило дві обласні газети («Радянська Буковина», «Комсомолец Буковини») та одна районна.

Появою перших двох газет опікувалася обласна влада, а от перша районна газета з’явилася на Буковині з легкої подачі партійного керівництва... Аккерманського повіту Бессарабії.

Чому так? Тут варто зробити короткий історичний екскурс.

Хотинська земля ніколи не належала до Північної Буковини. Відповідно до Бухарестського мирного договору 1812 р. Хотинський повіт як адміністративно-територіальна одиниця

від тієї пори входив до складу Бессарабської губернії Росії з центром у Кишиневі. Туди ж був віднесений і Аккерманський повіт. За наказом Сталіна 1944 р. місто Аккерман перейменували у Білгород-Дністровський¹.

Так було до листопада 1918 р., коли цю територію разом із Північною Буковиною окупувала Румунія. У червні 1940 р. Хотинський та Аккерманський повіти Бессарабії разом із північною частиною Буковини були приєднані до радянської України. Саме для Аккермана та Хотина незабаром були виділені центром позачергово ліміти на заснування там районних газет – російською мовою.

Через цю обставину в Хотинському анклаві майбутньої Чернівецької області й була заснована перша в краї радянська районна газета. Перше число її вийшло у світ під російськомовною назвою «Советская Жизнь» 4 липня 1940 р. Газета була органом Хотинського міського і районного комітетів компартії більшовиків. Від 1 листопада того ж року мовний статус видання змінився – газета стала україномовною з назвою «Радянське Життя». Періодичність виходу – через день, наклад до кінця листопада – півтори тисячі примірників [4].

Таким чином, можна стверджувати, що хотинська газета з первинною назвою «Советская Жизнь» була першою районною газетою на радянській Буковині. Вона побачила світ на два місяці раніше появи рішення Чернівецького обкому партії про заснування мережі районних газет.

Цілком очевидно, що особний шлях появи цієї газети призвів до несвочасного встановлення контролю над нею з боку місцевої влади. Цим пояснюється рішення обкому партії створити на початку січня 1941 р. пропагандистську групу для перевірки діяльності редакції цієї газети. Результатом роботи цієї пропгруппи став шестисторінковий «Закритий огляд» «Советской Жизни – Радянського життя» за підписом завідувача відділу пропаганди і агітації обкому партії Й. Лучицького.

Це перший документ вищого партійного комітету з аналізу діяльності преси районної ланки на Буковині. І хоча статус тексту

¹ Додане означення «дністровський» означало місцезнаходження клону відомого російського міста; за таким аналогом імперія поширювала «русский мір» на Новоград-Волинський, Володимир-Волинський, інші населені пункти України.

був закритим, отож не призначався для оприлюднення у пресі, з його змістом були ознайомлені всі редактори редакцій обласних і районних газет області. З практики керівництва партійно-радянської преси відомо, що кожен такий документ обговорювався на бюро обкому та приймалися рішення з усунення недоліків. Це означало, що огляд кожного номера будь-якої газети, на яку поширюється контроль із боку обкому партії (а такою була вся місцева партійно-радянська преса), здійснюється прискіпливо і постійно. Й таке було чи не основною функцією діяльності відповідних відділів пропаганди і агітації райкомів, міськкомів та обкомів партії.

Звернемо увагу на головні посили цього документа.

«Робота газети “Радянське Життя” у світлі вимог до районної преси, які поставлені постановою ЦК ВКП(б) від 20 серпня 1940 року, має серйозні хиби. Газета незадовільно справляється зі своїм головним завданням – ідейно, політично виховувати трудящих на основі пропаганди рішень партії і уряду. У перші місяці свого існування газета була на 70–80 відсотків заповнена передруками та матеріалами ТАРС в РАТАУ, часто такими, які ніякого відношення до району не мають...»

Внаслідок цього газета поверхово і слабо висвітлює місцеву практику соціалістичного будівництва, недостатньо показує зразки роботи передових людей сільського господарства і промисловості району...

Газета не знайшла передового місця в справі колгоспного руху. Вона не дала своєчасно циклу матеріалів, який познайомив би селянство району з життям колгоспів у східних областях, вона не підхопила вчасно того величезного прагнення до колективних форм господарювання, яке виявилось в ряді сіл» [4].

У цитованій довідці – численний набір критичних посилів в оцінці роботи редакційного колективу, який за тих умов часто був недоукомплектований, недостатньо професійний. Цей набір посилів і такий рівень критики («серйозні хиби», «незадовільно справляється», «недостатньо показує», «не знайшла», «не дала», «не підхопила» тощо) стане незабаром постійно повторюваним у низці інших партійних документів, які щоденно «народжували» у високих кабінетах високооплачувані ідеологічні контролери громадської думки. Часто такі перевіряльники мали далеке

уявлення про завдання преси, про специфіку і складність журналістської праці, але мали владу і важелі впливу. І часто, з бажання вислужитися перед вищим начальством, догодити йому, зловживали цієї владою.

Можна лише уявити редактора тієї чи іншої газети, що потрапила під вогонь критики чергової агітпропівської комісії. Якою буде його мотивація професійно виконувати свої обов'язки? Писати правду чи писати на угоду начальству? Довіряти професіоналізму своїх колег чи прискіпливо перевіряти викладені на папері їхні думки? Сліпо виконувати всі вказівки райкому-обкому чи, хай там що, «гнути свою лінію»?

Відповіді на ці запитання кожен знаходив і обґрунтовував по-своєму. Але однозначним у цій ситуації було те, що за таких обставин постійного контролю й тиску народжувалася подвійна мораль, відбувалося роздвоєння особистості: оце – як прийнято, як треба, а оце – мати собі на оці. Для багатьох, хто пов'язав назавжди своє життя з журналістикою тоталітарної доби, такий стан був не до тривалого витримування...

Труднощі становлення. 7 серпня 1940 р. рішенням уряду УРСР була утворена Чернівецька область. Перед керівництвом краю, серед інших невідкладних, постало питання зі створення в області мережі районної преси. Для цього необхідно було розв'язати для кожного району дві проблеми: поліграфічна база та редакційний штат.

Першим кроком для втілення цього рішення стала адресована 9 вересня 1940 р. секретареві ЦК КП(б)У з пропаганди тов. Лисенку Доповідна записка Чернівецького обкому партії «Про організацію районних газет у Сторожинецькому, Герцаївському, Путилівському, Вижницькому та Хотинському районах».

В обґрунтуванні питання вказувалося, що «в області досі не виходить жодна районна газета, що не дає можливості використати низову пресу для проведення пропагандистської, організуючої та агітаційної роботи серед населення». Натомість підкреслювалося, що наявна кількість поліграфустаткування в Чернівцях дає можливість забезпечити всі райони друкарськими машинами й іншим обладнанням, окрім українського шрифту [3].

Цілком зрозуміло, що в цьому місці докладної записки малося на увазі добре насліддя від румунських попередників –

експропрійовані на користь радянської держави численні друкарні, якими славилися Чернівці ще з австрійських часів. Адже це місто було відоме у Західній Європі не лише неповторними кав'ярнями, пекарнями та книгарнями, а й друкарнями.

Враховуючи гостру потребу районів, кількісний та національний склад населення, Чернівецький обком партії просив ЦК партії сприяння у заснуванні місцевих газет хоча б у половині районів області (семи із чотирнадцяти).

Пропозиції були такими.

У Сторожинецькому районі (населення – 50 тисяч осіб, абсолютна більшість – українці) варто організувати щоденну газету для міста і району «Сталінським Шляхом», накладом 4500 пр.

У Кіцманському районі (населення 50 тис. осіб, з них 47 тис. – українці) – газету «Радянська Правда» з періодичністю виходу тричі на тиждень, накладом 3000 пр.

У Герцаївському районі (змішаний за національностями: румуни – 15 тис. осіб, молдавани – 13 тис., українці – 2 тис. осіб) – газету «Червоний Прапор» молдавською та українською мовами, з виходом через день, накладом 2800 пр.

У Путильському (у документах 1940–1950-х рр. писалося Путилівський) районі, де із 20 тис. населення 18,5 тис. осіб – українці, – райгазету «Червона Зірка» українською мовою, з виходом тричі на тиждень, накладом 2800 пр. До даних по цьому району додавалося суттєве уточнення: це – прикордонний район, розташований за 120 км від обласного центру і в зимову пору часто позбавлений нормального зв'язку з областю.

Новоселицькому, Вижницькому та Хотинському районам пропонувалося створити газети українською мовою і накладками відповідно 3500, 2800 та 4500 пр.; у перших двох – із триразовим виходом на тиждень, а в Хотині – щоденно [3].

У цьому посланні до Києва, підписаному секретарем Чернівецького обкому Грушецьким, висловлюється прохання «прискорити вирішення питання по організації райгазет у першу чергу в указаних семи районах та зобов'язати Укрполіграфтрест про надсилку в зазначені райгазети українського шрифту ручного набору» [3].

На реакцію Києва чекати довелося недовго. Майже всі пропозиції Чернівців (і щодо періодичності та накладів, і

щодо назв перших семи районних газет – навіть дві подібні із «сталінськими шляхами») були затверджені Постановою ЦК КП(б)У від 12 листопада 1940 р. Більше того, 3 грудня того ж року іншою постановою ЦК КП(б)У давалося зелене світло на відкриття в області ще семи районних газет. Йшлося про такі райони і назви газет для них (назви районів зазначені так, як у документі): Вашківський – «Зоря Комуни»; Глибокський – «Більшовицька Правда»; Заставнянський – «Сталінське Слово»; Кельменецький – «Прапор Комуни»; Садагурський – «Нове Життя»; Секуренський – «За соціалізм»; Чернівецький сільський район – «Під прапором Леніна».

Про результати втілення на практиці рішення ЦК партії щодо формування нової мережі районних газет Чернівецький обком партії відвітував Раднаркому УРСР наприкінці 1940 р. Цю інформацію підписав заступник завідувача відділу пропаганди і агітації обкому Дніпровиський [16].

Із цього звіту постає реальна картина того, яким виглядав інформаційний простір Буковини у сегменті районних і міськрайонних газет. До кінця 1940 р. виходили у світ газети в Хотинському, Сторожинецькому і Герцаївському районах. Щоправда, обсяги їх чисел були наполовину урізаними (лише на дві шпальти), і наклади обмеженими – по одній тисячі примірників.

До Путильського і Вижницького районів завезено все необхідне поліграфічне обладнання. Втім, поки що такого бракувало для Кіцманського і Новоселицького районів. Гостродефіцитні у той час на Буковині українські шрифти різних гарнітур завезли для всіх семи друкарень першої черги запуску. Крім зазначених семи районів, були виділені додаткові кошти на відкриття районних газет ще в п'яти районах. Обком партії розпорядився, кого це стосуватиметься: Вашківського, Глибоцького, Заставнянського, Кельменецького та Секуренського районів.

На кінець 1940 р. було позитивно розв'язане питання з випуском районних газет у 12 з 14 районів. Виходило так, що обділили читачів Чернівецького сільського та Садагурського районів, але й тут знайшли вихід. Оскільки успадкована стара поліграфічна база Чернівців була несповна задіяна на випуску нових обласних газет та іншої друкованої продукції для потреб

області, було вирішено прилаштувати її для друкування газет цих двох районів, територіально найближчих до обласного центру.

Таким чином, проблеми з поліграфічною базою вирішувалися легше, ніж із папером, адже по війні його бракувало по всій країні. З цієї причини на неодноразові прохання обласного керівництва збільшити наклад «Радянської Буковини» Київ відповідав відмовою, посилаючись на затверджені ліміти.

Зрозуміло, що до лімітної розрядки республіканського тресту «Папірзбут» не потрапили на 1940 р. газети в Хотині, Герці та Сторожинці. Тому, щоб забезпечити їхній випуск, обласна влада відпускала для них папір із фондів обласних газет, стримуючи зростання накладів останніх.

Були претензії й до Львівської міжобласної поліграфконтори, яка системно не надсилала на Буковину для потреб районних газет фарби, шпагату та інших суміжних матеріалів.

Брак українських шрифтів. Правляча партія розуміла значення контрольованого нею друкованого слова для утвердження нового ладу на цих аж ніяк не бідних, як пішло з подачі московських ідеологів, околицях колишньої австрійської імперії. Тому будь-що прагнула завершити 1940 рік створенням на Буковині розгалуженої мережі партійно-радянської преси – від обласної до районної.

Наявна матеріальна база старої поліграфії в Чернівцях давала можливість забезпечення всіх районів області друкарськими машинами та іншим поліграфічним обладнанням, окрім українського шрифту.

Враховуючи потребу районів, кількісний та національний склад населення, обком партії вважав за необхідне організувати районні друкарні, які б могли оперативно забезпечувати друк низової преси.

Відшукувати всередині фінансового року кошти для запуску роботи редакцій та друкарень і з обласного, і з республіканського бюджетів було справді непросто. Шрифтів для складання текстів українською мовою явно бракувало. На їх додаткове виготовлення у Києві потребувався час.

І все ж проблеми поступово розв'язувалися.

На кінець 1940 р. ситуація із запуском низової ланки радянської преси виглядала так. Першими стали виходити у

світ газети в Хотинському, Сторожинецькому та Герцаївському районах.

До Путильського і Вижицького району завезено поліграфічне обладнання і з початком 1941 р. планувалося запустити там друкарні. Українські шрифти для складання і заголовків, і текстів завезено для семи районних редакцій із 14. Необхідні кошти для запуску роботи редакцій райгазет та друкарень при них Київ виділив для 12 районів. Залишалася невизначеною ситуація лише з двома газетами – в Кіцманському і Новоселицькому районах. На кінець 1940 р. кошти для них не були знайдені ні в республіканському, ні в обласному бюджетах [16].

Справи з ремонтом поліграфічного обладнання помітно поліпшилися на початок червня 1941 р., коли у Львові сповна запрацювала міжобласна контора «Укрполіграфпостачу». Її завданням було обслуговувати поліграфічним обладнанням районні друкарні західної частини України. Відтак директори таких друкарень перестали «нишпорити» по сусідах у пошуку списаних на запчастини друкарських машин. У червні 1941 р. редактори райгазет у Сторожинці, Путилі, Кіцмані, Хотині, Чернівцях отримали зі Львова такого листа за підписом заступника завідувача відділу пропаганди і агітації обкому партії Ільченка:

«Доводимо до вашого відома, що Львівська міжобласна контора Укрполіграфпостачу (м. Львів, вул. Чайковського, 31) обслуговує всі районні друкарні поліграфічними матеріалами. Вам належить надіслати заявку на необхідні матеріали в зазначену контору. Укажіть їм точну адресу та рахунок редакції в держбанку» [9].

Заявлений до війни особливий статус двох районних газет (у Сторожинці та Хотині) щодо періодичності виходу – щоденно – після відновлення виходу районних газет по війні був відмінений. Всі районки в області від 1944 р. стали виходити тричі на тиждень. Таким чином, за рік випускалося 103–104 числа кожної газети.

Паперова проблема. Відразу після запуску друку газет стало зрозумілим, що стабільно дотримуватися попередньо обумовлених накладів (від трьох до чотирьох з половиною тисяч примірників) та обсягів кожного числа (не менше чотири шпальти) немає можливості. Головна причина – брак паперу в області й обмежені на нього ліміти з центру. Вимушене рішення: районні газети

випускати на дві шпальти, а заявлені накладі скоротити до однієї тисячі. Це стосувалося усіх райгазет.

Така зрівнялівка, на перший погляд, не була справедливою, адже загальна кількість населення в різних районах помітно різнилася. Вона була неспівмірною в порівнянні, скажімо, Путильського і Чернівецького, Вижницького і Хотинського районів. Утім, із цим рішенням змирилися всі редакції. Більше того, вони були змушені постійно звітувати перед відділом пропаганди і агітації обкому партії за кожен перевитрачений кілограм паперу.

Звернемо увагу на один із таких звітів – від сторожинецької газети «Сталінським Шляхом».

Від часу виходу першого числа цього видання 23 жовтня 1940 р. до часу подання звітності наприкінці першого кварталу 1941 р. вийшло в світ 65 чисел цієї газети. На друкування одного числа накладом 850 примірників за нормативом економістів передбачалося вісім кілограмів паперу. Отож, усього мало було витрачено 520 кілограмів. Фактично ж завезено було в друкарню лише пів тонни паперу. Тобто перевитрати склали 20 кілограмів.

Як вийшла з тієї ситуації редакція? Використали той папір, що був сконфіскований новою владою від збіглого за кордон від радянців власника друкарні [5].

У цьому звіті також повідомляється, що на друк наступного числа у редакційній друкарні вже немає жодного кілограма паперу. Є й обкомівська реакція на такий тривожний сигнал із редакції. Запис замість резолюції: «Відпущено 250 кг паперу. 27.03.1941» [5].

Траплялося, що причиною затримки доставки паперу було головотяпство окремих редакторів редакції: неправильно оформлені заявки, не вказані в них точні адреси доставки, помилки у банківських реквізитах. Про один із таких випадків ідеться в листі заступника начальника управління Львівської філії «Головпапірзбут» Петровського від 9 червня 1941 р. до Чернівецького обкому партії: «Повідомляємо, що незважаючи на нашого листа від 21 травня 1941 р. райгазети Кіцманського і Путильського районів досі нам не повідомили своїх реквізитів, тому невідомо, куди відвантажити папір. Просимо дати вказівку райгазетам щодо термінового надання нам таких реквізитів» [5].

Загалом, напередодні війни республіканський трест «Голов-папірзбут» не зміг стабільно виділяти достатню кількість друкарського паперу. У першому кварталі 1941 р. накладі хотинської, сторожинецької, герцаївської та чернівецької сільської газет планувалося друкувати на папері, що відпускався з фондів обласних газет. Ці ж газети поки що не одержували централізовано кліше та матеріалів каналами РАТАУ. Бракувало паперової фарби, шпагату через перебої постачання.

Як боролися із збитковістю газет. Випуск районних газет на етапі їх становлення з економічної точки зору зазвичай був збитковим. Партія свідомо йшла на значні матеріальні витрати, надаючи особливого значення ролі низової преси в пропаганді й утвердженні радянського способу життя. Ці збитки покривалися за рахунок прибутковості від друкованого слова загалом. А такими були книговидавництва та випуск центральних, республіканських і здебільшого обласних газет. Утім, перед війною прибутки від цього сегмента книго- і пресовидання стали помітно меншими.

Перший сигнал, що не все гаразд у країні щодо співвідношення ціни економіки і вагомості пропаганди, прозвучав 18 березня 1941 р. На засіданні ЦК ВКП(б) було внесено на розгляд питання про економічний бік діяльності партійно-радянської преси. Йшлося про необхідність підвищення цін на всю періодику – як за передплатою, так і в роздріб. Про рішення, яке було прийняте, редакції всіх газет усього СРСР повідомлялося спеціальною телеграмою (із грифом «ЛІТЕРНА») за підписом секретаря ЦК ВКП(б) товариша Сталіна. Подаємо першопублікацію цього документа в перекладі українською:

Повідомляється рішення ЦК ВКП(б) від 18 березня 1941 р.

«З метою ліквідації збитковості газет вставити з першого квітня 1941 року такі ціни на газети:

– на центральні, республіканські, крайові, обласні та міські загальнополітичні газети, а також на політичні і комсомольські газети – 13 копійок за примірник за передплатою і 15 копійок – у роздрібному продажу;

– на районні газети – 10 копійок за примірник;

– на піонерські газети – 5 копійок за примірник.

Секретар ЦК Сталін» [23].

Наклади. Одна з характерних ознак радянської економіки – її закостеніла плановість та лімітованість у ресурсах. Папір в усі часи належав до розряду дефіцитних, тому й накладі всіх газет, як, до речі, й книг, строго регулювалися центром.

Цікаво, що від початків заснування партійно-радянської преси в західноукраїнських областях проблема з папером не була такою гострою, якою вона стала з початком 1960-х рр. Затверджені Держпланом СРСР, разові накладі для районних газет Чернівецької області на 1961 р. виявилися помітно нижчими, ніж у пору їх заснування. Найнижчі накладі затверджені для садгірської та путильської районів – по півтори тисячі примірників на випуск. На 500 примірників більше від цього показника дозволили для вижницької, глибоцької та чернівецької сільської газет. Для інших (Вашківці, Герца, Заставна, Кельменці, Кіцмань, Сокиряни, Сторожинець, Хотин) – по 2500 пр.

Результати передплати на 1961 р. виявили неочікуване для влади зростання популярності місцевої періодики. У «плюс» вийшли всі редакції, за винятком герцаївської «Стягул Роше» (зменшення на 125 постійних читачів). Найбільший приріст – у хотинського «Радянського Життя» (+1450), вижницької «Верховини» (+1386) та глибоцького «Нового Шляху» (+1000). Загалом по області передплатників районних газет стало на 7897 більше. Однак такі позитивні результати передплатної кампанії не вплинули на зростання реальних накладів. Принаймні на 1961 р. вони залишилися незмінними від офіційно усталених. Причина – відсутність паперу. Інформуючи про це секретаря обкому партії з ідеології І. Фесенка, начальник облвидаву Р. Нечипорук просить залишити накладі районних газет на рівні попереднього року, але просить звернутися до ЦК партії щодо збільшення лімітів паперу на помітно зрослий наклад для «Радянської Буковини» [10].

Що з назвами. Ідентифікація будь-чого (особистості, населеного пункту, вулиці, торгової марки, окремого виробничого підрозділу тощо) в усі часи ніколи не було справою другорядною. Будь-яка прибрана добровільно чи нав'язана збоку назва несе печать епохи і в результаті тривалого побутування помітно впливає на спосіб поведінки і мислення тих, хто перебуває під цим своєрідним омоформом.

Керований новою владою, процес найменування (перейменування) на Буковині, як і в інших західноукраїнських областях, повністю повторював успішно апробовану більшовиками практику на Великій Україні ще у 1920–1930-х рр. Впадає в око, що в пору того страшного більшовицького терору в українських селах найреволюційнішими і найбільш витребуваними в активістів радянської влади були слова «*червоний*», «*ленінський*», «*сталінський*», «*комуна*», «*більшовик*». Привнесене партійними керманічами у свідомість тодішніх будівників нового ладу, ці слова асоціювалися з новою епохою, яка семимильними темпами стверджувала себе на новонабутих специфічних в історичному та ментальному аспектах територіях. Скажімо, слово *червоний* мало асоціюватися із пролитою кров'ю трудящих мас у боротьбі з пережитками минулого під лозунгами на кшталт «Мир – хатам, війна – палацам!». Своєрідними символами такої боротьби новопосталої влади з усіма її тодішніми опонентами були словосполучення *червона армія*, *червона міліція*, *червоні козаки*, *червоні партизани* тощо. До речі, слово *червоне* найбільше трапляється чомусь у назвах тодішніх місцевих газет лівобережної України. Для прикладу, візьмемо Чернігівщину: «Червоне Подніпров'я» в Любечі, «Червоне Слово» в Ніжині, «Червоний Партизан» у Холмі, «Червоний Прапор» у Сосниці, «Червона Носівщина» у Носівці; до найбільшого абсурду дійшли в Чернігові, де виходило аж п'ять багатотиражних заводських газет із цим словом у заголовках: «Червоний стяг», «Червоний літак», «Червоні резерви», «Червоний прапор», «Червонохресний ударник».

Назви нових газет на Буковині народжувалися не в трудових колективах, а в кабінетах обкому партії, в головах присланих туди звідусіль нових ідеологів краю. А затверджувалися в Києві, в ЦК КП(б)У.

Первинно назви видань мали бути такими: у Вашківцях – «Зоря Комуни»; у Кіцмані – «Радянська Правда»; у Глибокій – «Більшовицька Правда»; у Заставні – «Сталінське Слово»; у Кельменцях – «Прапор Комуни»; у Садгорі – «Нове Життя»; у Секурянах – «За соціалізм»; у Чернівцях (для сільського району) – «Під прапором Леніна».

Дивним чином у цьому документі для двох районних газет з'явилися майже однакові назви: для Новоселиці – «Сталінський

Шлях», для Сторожинця – «Сталінським Шляхом». А от із назвою для вижницької газети у партійних функціонерів не було однозначності. Первинно в проєкті значилася «Радянська Віжниця». Однак в останньому варіанті, очевидно, рукою підписанта документа – першого секретаря, чорною ручкою було виправлене на «Ленінську Правду». Існуючу вже в Хотині російськомовну «Советскую Жизнь» пропонувалося українізувати і випускати з назвою «Радянське Життя».

Таким чином, на 1 січня 1941 р. в інформаційному полі Чернівецькій області сформувалася така мережа місцевої преси:

- 2 обласні газети («Радянська Буковина» і «Комсомолец Буковини») – українською мовою;
- 2 міськрайонні щоденні газети (у Сторожинці та Хотині) – українською мовою;
- 11 районних газет, з періодичністю виходу в світ трічі на тиждень – українською мовою;
- 1 районна газета («Стягул Рошу») (у Герці) – молдавською мовою. Між іншим, попередньо планувався україномовний дубляж цієї газети. Однак на таку пропозицію із Чернівців Київ відповів відмовою. Аргумент: з огляду на досить малий відсоток українського населення цього району видавати дубляж українською мовою є нерентабельно.

Затвержені 1940 р. з відома Києва назви районних газет не були раз і назавжди усталеними.

Перше перейменування відбулося на початку 1941 р. Аж тоді обласне начальство збагнуло, що то було явним перебором називати однією назвою дві районні газети в краї. Йшлося про два наступні видання п. н. «Сталінські Шляхи». Отож цю назву для Сторожинця залишили, а для Новоселиці затвердили іншу назву – «Слово Правди» [20].

Більшість із газет вдруге перейменовували після війни. Маємо статистичні дані про результати роботи районних газет області за 1951 р. У списках бачимо нові назви.

Як змінилися ці назви в 1951 р.? Путильська «Червона Зірка» – «Зоря Карпат»; Вашківецька «Зоря Комуни» – «Червоний Промінь»; Кельменецька «Прапор Комуни» – «Рідне Слово»; Глибочка «Більшовицька Правда» – «Новий Шлях»; Вижницька «Ленінська Правда» – «Верховина»; Заставнівська «Сталінське

Слово» – «Прапор Перемоги»; Кіцманська «Радянська Правда» – «Зоря»; Садгірська «Нове Життя» – «Більшовик»; Чернівецька (сільський район) «Під прапором Леніна» – «Нове Село»; Сокирянська «За соціалізм» – «Колгоспне Життя».

Загалом із 14 районних газет довоєнні назви зберегли лише герцаївська, сторожинецька та хотинська. Всі інші 11 видань стали виходити у світ під новими логотипами.

Важко збагнути причини, доцільність перейменувань та логіку появи саме таких назв. У цьому випадку впадає в око те, що зменшилося на три назви газет зі словом *сталінський*, на дві – зі словом *комуна*, з'явилися дві назви із прив'язкою до географічної місцевості – *Карпати*, *Верховина*. В інших випадках відбулося механічне переміщення з однієї назви в іншу ключових слів – *червоний*, *нове*.

Із прикрістю доводиться констатувати, що це перетасування офіційних назв не лише редакцій, а й, скажімо, колгоспів, підприємств, триватиме й далі – воно в усі радянські часи було механічним, залежним від політичного моменту, а не від історичної традиції чи побажань трудового колективу. З цим більшовицька влада ніколи не рахувалася.

Так, після смерті тирана народів Сталіна радянською країною прокотилася нова хвиля перейменувань. Вона торкнулася і низки районних газет. Сторожинецька райгазета переходить із «Сталінського Шляху» на «Ленінський Шлях». Знову почистили термін, пов'язаний із більшовиками (бо й у назві компартії прибрати це слово). Слова «Більшовик» позбулася садгірська районка. До речі, за коротку історію свого існування ця газета була тричі «погвалтована» з назвою – від первинної у 1940 р. «Нове Життя», через «Більшовик» у 1951 до «Вперед до комунізму» у 1958-му. Туди й вело видання своїх читачів до настання епохи хрущовської реформи, за якою багато т. зв. карликових районів були ліквідовані.

Редакторський корпус. 23 січня 1952 р. ЦК ВКП(б) приймає постанову «Про заходи щодо поліпшення районних газет». 12 лютого того ж року ЦУ КП(б)У дублює цю постанову, додавши до неї ще один важливий сегмент низової преси, якою були багатотиражні газети політвідділів при машинно-тракторних станціях (МТС) області.

Головною проблемою існування районних газет ще від довоєнного часу була й залишалася кадрова. В редакціях продовжувалася плінність літературних працівників, бракувало фахівців із добрим знанням української мови, але найголовніше – із набутими практичними навичками газетної справи. Про дипломованих журналістів не йшлося – їх у районах фактично не було.

Багато райкомів партії пробували використати на цих посадах колишніх інструкторів райгазет (як також і обласних). Такі посади запроваджувалися ще перед війною з ініціативи ЦК КП(б)У з метою отримувати через них повну інформацію про стан справ у газеті. Посади редакційних інструкторів займали передусім вірні лєнінці, які зазвичай були далекими від здатності добре писати.

Історія з призначенням у 1953 р. Ганни Борисенко редактором путильської райгазети «Зоря Карпат» показує, як непросто було заповнювати в ці роки такі відповідальні посади.

Хто така Ганна Борисенко і чим заслуговувала на таку престижну й відповідальну посаду? У довідці на представлення до затвердження – досить цікавий послужний список народженої 1924 р. в с. Красна Поляна Херсонської обл. в родині селянина-середняка Ганни Андріївни. Середню школу закінчувала в Запоріжжі. Починала трудову біографію в 1941 р. членом ланки в місцевому радгоспі ім. Чкалова рідного села. Там же – піонервожата. На таку ж посаду її направляють за комсомольською путівкою 1944 р. в щойно визволену Буковину [21].

По закінченні заочного відділення Чернівецького педучилища їй доручають вести 2-й клас у Міліївській школі Вижицького району. Біографію різко змінює комсомол. У 1947 р. Ганну призначають завідувачкою оргвідділу райкому комсомолу. Після нетривалого в часі виконання партійного доручення інструктора вижицької газети активну комсомолку випробовують на посаді... бухгалтера лісозаготівельної контори у Вижиці. Далі вона раптово виїздить на Херсонщину.

Неважко здогадатися, що вижицький запис у трудовій книжці посади «інструктор райгазети» дав можливість Ганні удосконалити себе на цьому поприщі й там – у редакції газети Новотроїцького району «Присивашська Комуна». У її короткій

трудовій біографії було ще й м. Тіхвін Ленінградської області, де 1951 р. встигла кілька місяців попрацювати на посаді редактора тамтешнього місцевого радіомовлення. Того ж року товаришка Борисенко повертається на Буковину і її знову призначають інструктором газети «Верховина». Знову ненадовго, бо вже від серпня 1952 р. працює помічником начальника політвідділу Вижницької МТС по роботі серед жінок [1].

Цілком очевидно також, що відповідним органам потрібна була така особа саме в газетній справі. Тому прізвище Борисенко впливає серед претендентів на посаду редактора найпроблемнішого і з економічної, і з ідеологічної точок зору району на Буковині – Путильського, де номенклатурні кадри чомусь надовго не затримувалися.

Проект постанови бюро Чернівецького обкому партії про затвердження Ганни Борисенко редактором путильської райгазети був винесений на засідання, що відбувалося 14 вересня 1953 р. Однак у Путилу на нову посаду вона... не поїхала. На аркуші проекту постанови бюро з цього питання, що зберігається в архівній справі Борисенко, – чиясь рукописна резолюція: «Не затверджена по сімейним обставинам» [14].

Що із сімейних обставин стало на заваді – у документі не зазначено. Відомо лише, що Ганна Борисенко була заміжня і чоловік її, Сафонов Іван Михайлович, працював на той час шофером заготконтори Вижницької райспоживспілки.

Про якісний склад цієї категорії газетних працівників можна судити з віднайденої в обласному архіві перших узагальнених даних про всіх 14 редакторів райгазет області станом на початок 1951 р. [2].

Проаналізуємо ці статистичні дані.

За статтю: 13 чоловіків, одна жінка (39-річна росіянка Поліна Дроздова, Кіцмань).

Лише троє мали тривалий досвід роботи в газетах (Микола Ковальчук – Вашківці, Володимир Самофалов – Хотин, Олександр Мільошин – Новоселиця).

За віком: найстарший редактор – Мефодій Кухарук (садгірський «Більшовик»), мав 42 роки. Наймолодші – Володимир Самофалов, 24 роки (хотинське «Радянське Життя») та Борис Гончаренко, 26 років (заставнівський «Прапор Перемоги»). Роки

народження більшості редакторів – 1919–1922. Отож, їм тоді виповнилося трохи більше 30 років.

За національністю: 11 – українців, два росіяни (в Новоселиці і Кіцмані) і один єврей (Сторожинець).

За освітою. Ніхто з редакторів не мав спеціальної журналістської освіти, ніхто не мав диплома про закінчення інституту чи університету. Вісім осіб встигли лише закінчити середню школу. Шестеро з них заочно ще здобували вищу освіту. Професійних журналістів серед них не було.

За стажем газетної роботи. Найдовше пропрацювали в різних газетах троє: 16 років – Ковальчук Микола (Вашківці); 15 років – Володимир Самофалов (Хотин) та Мільошин Олександр (Новоселиця). Новачками були: Іван Чайка, два роки (Глибока) та Михайло Ніколенко, три роки (Кельменці).

Зате всі редактори районки, за винятком Бориса Гончаренка, були комуністами.

Картина з якісним складом редакторів райгазет помітно змінилася на кінець 1950-х рр. Переважна більшість очільників була замінена. Із середньою освітою залишалися лише троє: Віталій Киренко (Глибока), Тимофій Барабаш (Вашківці), Роза Волох (Герца). Переважна більшість навчалася в Чернівецькому університеті. Вишкіл курсів журналістики Вищої партійної школи при ЦК КПУ пройшли: Володимир Тарнавський (Вижниця), Михайло Минко (Кіцмань), Анатолій Тинок (Сторожинець). Мефодій Кухарчук (Садгора) встиг закінчити Запорізький педінститут, Яків Нечипорук (Кельменці) – Комуністичний інститут ім. Артема в Харкові [22].

Особливий акцент на посилення роботи з кадровим потенціалом районних газет обком партії робить на початку 1970-х рр.

Як відомо, цей період української історії дослідники нерідко називають добою панування комуністичного застою в економіці і наступу на все українське в гуманітарній сфері. Йде відкрита русифікація шкіл і вищих навчальних закладів. Що відбувалося у журналістській сфері: на двох факультетах журналістики в Україні (Київ і Львів) завершується зачистка патріотично налаштованих викладачів, яких звинувачують у буржуазному націоналізмі; збільшується кількість фахових дисциплін, які викладаються

російською мовою, у студентському середовищі посилюється інтернаціональне виховання.

Наслідки цього наступу зримо проглядаються з низки документів, які готувалися у відділі пропаганди і агітації обкому партії цього періоду. Тут з потроєною силою стали турбуватися про «бойовитість і оперативність газет, про підвищення їхньої ролі як пропагандистів, агітаторів та організаторів мас». Звісно, що ефективність цієї ролі значною мірою залежала від керівників редакцій.

Якісний склад творчих працівників районних газет, яких на початок 1970 р. налічувалося 89 осіб, виглядає так:

- за освітою: з вищою – 33, незакінченою вищою – 24, середньою – 32;
- за національним складом: українців – 73, євреїв – 9, молдаван – 4, румунів – 3, росіян – жодного;
- за стажем роботи: 15 років і більше – 26 осіб, від 10 до 14 років – 11, від 5 до 9 років – 14, від 2 до 4 років – 27, до одного року – 11 осіб;
- за партійністю: 46 комуністів, 9 комсомольців, 34 безпартійних [12].

Які претензії натоді мав обком партії до районних газет?

У виступі на нараді редакторів газет області, яку проводили в присутності інструктора ЦК КПРС Л. Речмедіна та заввідділу сектора преси ЦК КПУ В. Бакланова, віднаходимо дві головні:

1. Редакції нераціонально використовують площу, захопившись передруком літературних творів із журналів. Публікують матеріали ТАРС і РАТАУ, що не складають інтерес для читачів;
2. У деяких газетах, зокрема путильській і заставнівській, ослаблено організаційно-масову роботу.

На цю пору загострилася ще одна нерозв'язана справа. Йшлося про «необхідність збільшення оплати праці редакторів і відповідальних секретарів газет із молдавським дубляжем, адже вони працюють удвічі більше, а заробітна плата така, як і в редакціях, що не мають дубляжу» [12].

Читацький актив. Одним із головних показників авторитету газети серед читачів радянської доби прийнято вважати кількість одержаних упродовж року листів від читачів. Статистичні дані за 1951 р. дають можливість з'ясувати це питання у розрізі всіх

районів області. Середній показник читацьких листів (а це – замітки для друку, скарги, запити, консультації) для більшості районних газет коливається в межах 500–600 листів. Зі значним відривом від цього показника виглядає одна газета – новоселицька «Слово Правди» (1800 листів). До тисячі листів за рік приходило в редакції кельменецької та хотинської газет. Близьким до цього був вашківецький «Червоний Промінь». Найменше листів писали до своїх газет читачі із Путильського (332), Сторожинецького (335), Садгірського (337) та Чернівецького (390) районів. І якщо з Путилою зрозуміло – район малонаселений, гірський, поштовий зв'язок сповна не налагоджений, то для редакції чернівецької газети «Нове Село» таке аутсайдерство було неприпустимим.

Наскільки дорожили такими листами редакції, як працювали з ними? Відповідь на це запитання віднаходимо у графі «відсоток використання листів у газеті» (йдеться про публікації окремими замітками чи матеріалами, використання фактажу в оглядах редакційної пошти, передових статтях, надсилення редакцією критичних сигналів на реагування у відповідні інстанції). Тут попереду «Рідне Слово» (Кельменці) та «Зоря» (Кіцмань) – стовідсоткове використання, в «Колгоспному Житті» (Сокиряни) – 96 відсотків. Найгірше ставилися до листів та сигналів читачів працівники газет «Сягул Рошу» (Герца) – 17 відсотків використаних, «Нове Село» (Чернівці), «Прапор Перемоги» (Заставна) – лише п'ята частина пошти, «Радянське Життя» (Хотин) – 21, «Верховина» (Вижниця) – 24 відсотки.

Ще один важливий показник, за яким партійні органи оцінювали ефективність діяльності тієї чи іншої редакції, – робота із робітниками. Актуальною на ту пору стала фраза вождя радянської країни Леніна про те, що в партійній пресі на п'ять професійних літераторів має бути п'ятсот, а то й п'ять тисяч не літераторів, тобто постійних дописувачів із представників народу. Актив постійних дописувачів склали представники різних професій і станів. Це передусім партійні та комсомольські працівники, голови колгоспів та сільських рад (їх буквально зобов'язували дописувати до своїх газет), робітники, інженери, колгоспники, вчителі, лікарі й навіть школярі. Залучення до співпраці з газетою найкраще вдавалося «Колгоспному Життю» (Сокиряни) – майже 300 постійних дописувачів, «Слову Правди» (Новоселиця) – 288 та «Прапору

Перемоги» (Заставна) – 252 дописувачі. На цьому фоні надто блідими виглядають такі цифри: 86 постійних дописувачів було у «Більшовику» (Садгора), 91 – у «Червоного Променя» (Вашківці) та 98 – у «Нового Села» (Чернівці).

Партійний контроль змісту. Наскільки велику увагу приділяла партія створенню належної матеріальної бази для діяльності місцевої преси, настільки високими були вимоги щодо реальної віддачі на цій ділянці ідеологічної роботи. З директорів друкарень, а передусім з редакторів газет вимагали. Суворо і постійно.

За усталеною практикою партійного керівництва пресою номенклатурні працівники кожного району починали свій робочий день із читання місцевої преси. Особливо прискіпливим було таке читання для інструкторів відділів пропаганди і агітації. Вони першими били на сполох, якщо в якомусь матеріалі редакція «заводила не туди».

Існувало кілька каналів безупинного стеження за діяльністю редакцій та аналізу всього того, що друкувалося на шпальтах видань. Серед таких – відкриті й закриті огляди преси. Відкриті огляди друкувалися на сторінках «вищестоячих» газет (огляди обласних газет стало друкуватися на шпальтах республіканських друкованих органів партії, а районних – на сторінках обласної преси). Закриті огляди відрізнялися більшою жорсткістю в оцінках, ширшим діапазоном негативних прикладів. І часто – оргвисновками. Карали передусім головних редакторів. Найпоширеніші форми покарання: постановка на вид, догана, сувора догана із занесенням до облікової партійної картки, звільнення з роботи.

Зазвичай авторами закритих оглядів були ідеологічні працівники обкому партії, викладачі кафедр марксизму-ленінізму місцевих вишів або носії т. зв. номенклатурних посад обласних газет (редактори, їх заступники та відповідальні секретарі).

Серед районних газет області передвоєнної пори першою потрапила під вогонь критики в закритому огляді хотинська газета «Радянське Життя». Огляд, часовим діапазоном якого був листопад 1940 р. – березень 1941 р., підготували співробітники відділу пропаганди і агітації обкому партії на чолі із секретарем обкому партії із пропаганди Йосипом Лучицьким.

Якою постала перед партійними цензорами обласного масштабу підшивка цієї районної газети?

Без перебільшення, такою, якою на той час була вся місцева партійно-радянська преса, – безлика в художньо-технічному оформленні, беззуба в критиці, бідна за жанровим розмаїттям матеріалів. Найголовніше – на шпальтах бракувало того справжнього літописання життя району, що є головним покликанням будь-якої місцевої газети. Бракувало на перших порах багато чого: здібних до творчої праці кадрів, надійного телефонного зв'язку із селами, транспорту для виїзду кореспондентів у глибинку, активу дописувачів із місць. Тому об'єктивною була така картина: переважна більшість публікацій – запозичені з каналів ТАРС–РАТАУ матеріали, тематика яких жодним чином не мала стосунку до специфіки того чи того району.

Однак аналітиків цікавило, звісно, не це. Їхньою головною метою було проаналізувати, як нова газета справляється зі своїм головним завданням (у розумінні обкому партії): «ідейно, політично виховувати трудящих на основі пропаганди рішень партії і уряду, опираючись на факти з місцевої практики, з життя району». Ця цитата – з розробленої в партійних кабінетах методички, якою мали незмінно користуватися під час аналізу газетних шпальт члени пропагандистської групи.

Перший критичний пасаж довідки стосується головної теми – хід висвітлення побудови в районі комуністичного суспільства. Це те, чого в реальності важко було знайти, але про що мали широко писати газети. У довідці про цей головний недолік редакційного колективу записано так: «Газета поверхово і слабко висвітлює місцеву практику соціалістичного будівництва, недостатньо показує зразки роботи передових людей сільського господарства промисловості району. В селах є багато зразків чудової роботи активу... Однак газета обмежилася одною чи двома сухохронікальними замітками, дуже стислого розміру, які потрібного виховного значення не мали» [4].

Повсюдно влада вимагала від газет показу одностайного, мало не істеричного, схвалення трудящими політики партії щодо суцільної колективізації села, швидких темпів утворення колгоспів, що так ганебно фальшувала в 1920–1930-х рр. місцева преса на Великій Україні. І хоча реальність із сприйняття ідеї

колгоспного життя буковинським селянством була аж ніяк не такою, як хотіла влада, проте вона вимагала від преси все тієї ж одностайності і вдячності «дорогому батькові і вождеві Сталіну».

Редакція хотинської, як і будь-якої іншої газети цього на початку не вмiла робити, тому тему агітації за колгоспи висвітлювала слабо, без нарочитого ентузіазму. За що й нарвалася на критичні стріли: «Газета не зайняла передового місця в справі колгоспного руху, – читаємо в довідці. – Вона не дала своєчасно циклу матеріалів, який познайомив би селянство району з життям колгоспів у східних областях, вона не підхопила вчасно того великого прагнення до колективних форм господарювання, яке виявилось в ряді сіл. З величезним запізненням, вже після готового факту, коли в інших районах та в Хотині були організовані колгоспи, газета виступила з матеріалом на колгоспні теми» [4].

У такому ж ключі критикується газета і за слабке висвітлення теми економіки, підготовки до «першої більшовицької весни», за відсутність бажання шукати ресурси місцевої промисловості. Щодо останнього зауваження, то так і хочеться запитати: а хіба таке є завданням газети?

Не входило в обов'язки неповноштатного через неможливість заповнити кілька вакансій творчими працівниками редакційного колективу допомагати випускати... стінгазети на місцях. І саме за це газету також критикують: «Редакція районної газети незадовільно допомагає стінгазетам міста і району. В Хотині налічується 17 стінгазет, а по селах – 20. Проте 90 відсотків цієї кількості вийшли по одному разу – до жовтневих свят».

Ось яку оцінку якісного складу редакційних працівників дають перевіряльники з області: «Цілком недостатня ділова кваліфікація частини літпрацівників редакції (Керсман, Жаріков, Пржевальський), які не мають потрібного політичного кругозору і не володіють українською та російською мовою та цілком випадково потрапили в газету».

Дісталось й Хотинському райкому партії за «нездатність керувати газетою, спрямовувати її на розв'язання чергових політичних і господарських завдань, що стоять перед районом».

Характерна деталь: ці та низка інших витинок із цієї довідки ідеологічних працівників обкому партії, хіба що в дещо видозміненій інтерпретації, із завидною повторюваністю

переходитимуть згодом до пізнішої службової документації, в якій даватиметься оцінка діяльності інших районних газет області. Час ішов, змінювалися ревізори, але набір критичних зауважень, їхнє змістове наповнення будуть упродовж багатьох наступних років схожими.

Системно моніторив зміст місцевої преси й ЦК Компартії України. Огляди результатів її діяльності були не лише закритими, а й відкритими, час від часу вони вміщувалися і на сторінках головної республіканської газети «Радянська Україна». Зазвичай цей аналіз був гостро критичним. Тенденції до зниження якості цієї розгалуженої ланки партійно-радянської преси посилилися з початком 1950-х рр. Свідчення цьому – передова стаття «радянки» «Підвищити рівень міських газет». І хоча в ній ішлося про газети міст, названі там недоліки стосувалися також газет районних. Вказуються, зокрема, на такі: «Як показала перевірка, багато міських газет погано справляються з постановленими перед ними завданнями. Редакції газет слабо зв'язані з авторським активом, рідко друкують статті передовиків виробництва, інженерів, діячів науки і мистецтва. В газетах майже не публікуються яскраві нариси, фейлетони, вірші. В той же час сторінки часто заповнюються офіційними документами місцевих організацій. Велика частина газет видається на низькому культурному рівні, погано оформлюється, друкує недбало знімки й малюнки» [13].

На часто макулатурний характер місцевої радянської преси через постійний партійний тиск на неї та цензурний контроль звернули увагу й за кордоном. Україномовний журнал «Наша Культура», що видавався в канадському Вінніпезі, з посиланням на «Радянську Україну» розповів про це своїм читачам у жовтневому випуску за 1952 р. [19].

Заборони на критику. Аналіз численних довідок, оглядів, службових записок номенклатурних партпрацівників, які за вказівками обкому партії періодично вивчали підшивки підпорядкованих різним партійним комітетам газет у 1940–1950-х рр. на західноукраїнських теренах для розгляду «газетного питання» на засіданнях різних бюро, наштовхує на три сумні висновки.

Перший. Рівень критики на місцевому рівні, який був властивий районній пресі Великої України в період 1920–1930-х рр., на сторінках такої ж преси на західноукраїнських теренах після

їх приєднання до радянської України в 1939, 1940 та 1945 рр. помітно занижувався, а то й нівелювався.

Другий. Різко змінюється в цю пору риторика тлумачень завдань преси партійними комітетами у частині, яка стосується критики діяльності органів влади на місцях та оприлюднення фактів безгосподарності, крадіжок соціалістичної власності, аморальності окремих представників влади на місцях. Цьому слугувала знаменита сталінська теза про те, що «жити стало краще, жити стало веселіше».

Третій. Дедалі більше в документах місцевого рівня використовується теза про те, що редактори і літпрацівники газет на місцях «все ще не розуміють правильності критики в наших умовах». Частіше журналістів стали звинувачувати в «огульності критики», «політичній шкідливості висновків», неприпустимості «надання нетипових фактів до рук класово-ворожих елементів» всередині країни на ворожому Заході.

На підтвердження цих висновків наведу низку прикладів. Вони взяті із закритого огляду райгазети «Сталінським Шляхом» (Сторожинець). Автором огляду є інструктор відділу пропаганди і агітації обкому партії М. Гурин. Звертаю увагу на промовисту назву документа – «*Про допущення помилок сторожинецькою райгазетою “Сталінським шляхом”*».

Першою на критичний розбір потрапила стаття «Пусті обіцянки» (1941. 24 квіт.), автором якої виступає... помічник секретаря райкому партії М. Бойченко. Тут є епізод про начальника районного рівня комуніста Соколова, в робочому кабінеті якого «є тільки один портрет, та й той без рамки і скла». З матеріалу випливає, що на одній із нарад у райкомі партії йшлося про те, що в кабінетах представників влади такого рівня мають бути два портрети (не важко здогадатися – кого: звісно, що Леніна–Сталіна). Коментуючи це, автор статті пише: «Отак комуністи, обіцяючи на бюро РК КП(б)У і не виконуючи слова, перетворюються в пустих базік».

Тривіальний, типовий приклад.

Постає запитання: а що «крамольного» допустила газета в цій критиці Соколова, який не виконав вказівки райкому, щоб цей епізод подати як неприпустимий у радянській пресі? Однак автор довідки побачив у цьому наклеп на **всіх** комуністів району, яких

названо «пустими базіками». Більше того, він звинувачує газету ще в одному випадку паплюження радянської дійсності – за опис жахливих умов життя в гуртожитку робітників радгоспу [15].

А наступні два газетні матеріали, що потрапили на око обкомівського перевіряльника, взагалі названі «політично шкідливими». Йдеться про кореспонденції «Куркульські махінації» (21 трав.) та «Шахраї і підлабузники – геть із системи кооперації!» (3 черв.).

У першій публікації газета розповіла історію про те, як селяни села Ропча до приходу радянської влади зібрали на побудову нової церкви майже триста тисяч леїв і як ті гроші нібито опинилися в руках куркулів, яких, на думку бідняків і середняків, слід новій владі притягнути до суворой відповідальності. Представник більшовицької партії, яка від 1917 р. повела справжню війну проти релігії, обурюється і появою такої публікації, і неправильними політичними акцентами в ній: «За що притягувати до відповідальності? За те, що ці куркулі не побудували церкви?».

У другому матеріалі йдеться про спекуляції та інші неподобства в місцевому ресторані. Ось абзац, який автор огляду назвав наклепом на радянську дійсність: «Досить тільки появитися [в ресторані] якомусь кооперативному начальнику або його знайомому, як появляються найкращі страви і пиво. Такі неподобства, лицемірство в ресторані, підлабузники і пройдисвіти творять на очах у зав. торгвідділу т. Удовика і керівників міського споживчого товариства. Лицемірство, підлабузництво культивує сам директор ресторану Вайнер. Йому мало діла до того, що відвідувачі незадоволені, аби начальству добре послужити...» [15].

Цілком необґрунтованими з цієї записки постають наведені автором замітки «Ще раз про благоустрій міста» (23 трав.) приклади безгосподарності та звинувачення керівника комунгоспу, що вона «стоїть осторонь цієї справи».

Виявляється, не можна було в публікації «За ширмою об'єктивних причин» звинувачувати в одній гучній справі таку обойму керівників державних підприємств: директора держмлина Кугут, голову промартілі «Харчовик» Еленбогин, директора спиртзаводу Погрецького, заступника голови

міськради Хорта, завідувача міськклікарнею Каліхмана, директора шкірзаводу Лінник та ін. Це – категорично висловлена думка автора огляду. Його турбує не те, що громада нарешті довідалася правду про місцевих посадових махінаторів, а те, що такі факти можуть використати проти радянської влади її численні класові вороги.

Зазвичай такі огляди ставали предметом їх гострих обговорень на засіданнях бюро обкому та чергового страхання редакторського корпусу за нерозуміння критики та поточної політичної ситуації. Такі рішення згодом публікувалися на сторінках обласної преси і ставали застережним орієнтиром для всіх журналістів. Вони означали одне: критикувати будь-які недоліки, допущені з боку представників владної номенклатури, ставало щораз важче. Доцільність такої критики будь-хто з групи численних ідеологів-контролерів міг тлумачити по-своєму. Обкомівське начальство в таких випадках вірило своїм представникам і не довіряло редакціям.

Сталінська доба. 17 серпня 1940 р. пленум ЦК ВКП(б) прийняв важливе рішення про поставку державі зерна, кукурудзи, соняшника та сої. Те, чого хотіла Москва щодо українського хліба, фактично було оперативно продубльовано у вигляді спільної постанови ЦК КП(б)У і Раднаркому УРСР. Це було дразливе рішення, особливо для західноукраїнських областей, селянську частину якого влада активно наvertsала в цю пору до колгоспів. Незважаючи на табу у відкритій пресі про тему українського Голодомору 1932–1933 рр. та згубні наслідки суцільної колективізації на Великій Україні, в народній пам'яті глибоко зафіксувалося те, чим оберталися різноманітні продрозкладки і продподатки для терплячого українського селянства.

Пам'ятаючи про ті уроки, кремлівська влада відразу після пленуму зобов'язала всі обкоми партії, особливо підзвітні ЦК КП(б)У, терміново розробити низку конкретних заходів на упередження, щоб уникнути будь-яких проявів невдоволення чи непокори в реалізації прийнятого партією чергового рішення про необхідний державі хліб.

Із цього приводу у Чернівцях проводиться велика нарада усіх апаратників райкомів партії та райвиконкомів, після якої розпочалося масове «промивання мізків» буковинців [8].

У який спосіб? Їх було кілька.

1. До всіх районів послані «доповідчики» для проведення зборів райпартактиву та роз'яснення населенню рішень партії і уряду про зернопоставки.

2. По всіх районах та селах проведені збори-наради активу, якими було охоплено 7626 осіб. Окрім того, від райкомів партії прикріплені до кожного села члени партії, які за допомогою активу стали проводити масову роботу в кожному кутку села (у східній частині України в 1920–1930-х рр. таке явище називали «розбити село по десятихатках»).

3. Упродовж 23–25 серпня по всіх селах області проведено 216 зборів селян, якими охоплено 150 тисяч осіб. З промовами виступило 620 осіб.

Можна лише уявити, як ця армія агітаторів та пропагандистів добирала для виступів надійних промовців та що вкладала в їхні уста.

З підготовленої для ЦК КП(б)У довідки знаходимо три головні ідеологеми, які в різних варіантах мали викладатися в кампанії широкого висвітлення цього заходу, зокрема і в ЗМІ. Ось витяги з цього документа:

- «збори проходили в великим піднесенням»;
- «на зборах трудяще селянство вітало рішення партії і уряду про здачу державі хліба»;
- «ухвала рідної партії є вірна і повністю відповідає інтересам бідноти та селянства» [8].

З посиленням на прізвища наперед підготовлених виступаючих знаходимо в цьому документі найбільш бажані для влади «голоси з народу».

Наведу кілька показових. Одразу варто зауважити, що стилістика і лексика зафіксованих у протоколах текстів явно не походить з народних вуст (вони так ніколи не говорили), а більше властива кабінетним партократам. Ймовірно, у такий спосіб уже в перші радянські роки партактив формував штат постійних виступаючих, які завжди були здатні, звісно, за певні матеріальні преференції, виголошувати казенні фрази «гаряче підтримуємо», «одноставно схвалюємо».

З виступу бідняка Василя Толмача із села Млинівці Клішківсь-кої волості: «Радянська влада підходить до селян

по класовій ознаці. Інтереси бідноти й середняків захищені законами. Румуни з бідноти і середняків останню сорочку забирали. Коли хто осмілювався заперечувати, били, казали, що ти більшовик. Тепер ми вільні. Наша влада, наші закони – будем їх виконувати».

З виступу середняка Іванчука із села Луки Заставнянської волості: «Від душі бажаю здоров'я нашому дорогому товаришу Сталіну. Наша радянська влада дала землю, волю. Тепер треба державі передати частину хліба».

З виступу бідняка А. Дурчака із села Глінка Липканської волості: «Я дякую партії, радянському народові, Червоній Армії за визволення від румунського пригночення. Я привітаю постанову уряду про зернопостачання та обіцяю своє зобов'язання перед державою виконати достроково і доброякісним зерном, на це закликаю всіх селян».

А тепер про інший бік медалі. Звісно, що на подібних зборах не скрізь звучали схвальні слова від наперед підготовлених виступаючих. Знаходилися ті, які не боялися вголос озвучувати альтернативні думки. Їх ретельно фіксували – для того, щоби передати до відповідних органів – і текст, і прізвища сміливців.

Автори цитованого документа придумали для альтернативних виступів свої ярлики – «антирадянські», «куркульські».

Ось кілька витягів.

Голова Кам'янаської сільради Горонець: «Що ми будемо здавати хліб, як його нема. Засів вимок, а біднота, що одержала землю від поміщика, не вміє господарювати, та й не хоче».

Куркуль Дмитро Онуфренко з Червонодубровської волості: «Багато хліба треба давати державі, де його взяти, коли посіяно мало і вродило погано?».

Бідняк с. Черешень Сторожинецької волості Василь Інгулян: «Рада весь хліб забирає, нам нічого не дає» [8].

Під час проведення в області показових зборів «на підтримку» уповноважені з райкомів ретельно фіксували факти опору буковинських селян радянській владі. Про деякі з них дізнаємося з цієї закритої донедавна архівної інформації:

«У с. Великий Кучурів Козьмінської волості один селянин виступив проти продажу хліба та овочів через те, що дешеві ціни.

В цьому ж селі Нипитка Василь загрожував обліковцю, заявляючи: “Іди з двору, поки я тебе палкою не вигнав”»;

«У селі Полувачиоуци Новоселицької волості група куркулів у кількості 80 чол. намагалася створити свій куркульський комітет, ця спроба вчасно ліквідована»; «У селі Ревкоуці куркульська частина села намагалася перекрутити постанову партії та уряду, ведучи розмову серед селян, що у нас заберуть весь хліб»; «У Кіцманській волості ведеться агітація за виїзд у Німеччину. Агітацію ведуть бувший учитель Зубочинський Василь – українець. Особливо агітує піп міста Кіцмані Богашир. Він серед селян заявляє: “Гітлер забирає до себе всіх православних, я теж поїду, православним там місце”» [8].

Ретельно фіксувалися фрази, авторів яких організатори зборів не могли встановити. Ці приклади взяті з іншої довідки:

У с. Берегомет під час зборів були вигуки: «Коли ви берете такі поставки, то краще заберіть у мене 2,5 гектара землі, а я піду зовсім у світ»; у с. Берегомет були вигуки: «На одній груші не можна всі сорти фрукти збирати»;

подібні вигуки були на зборах у с. Дубівцях: «Ще хліб не посіяно, а вже постанови для здачі готові, давай хліб!» [7].

Про такі виступи і факти у пресі, звісно, не дозволялося повідомляти. Вимагалася розповідати лише те, що стосувалося схвалення і підтримки політики партії та уряду.

У такий спосіб свідомо фальшувалася історія краю радянської доби.

Хрущовська доба. Непростий період становлення та розвою мережі районної преси в Чернівецькій області тривав недовго. На початку 1960-х рр. комуно-більшовицька верхівка Кремля задумала чергові експерименти. Цього разу вони були спонукані економічними реформами нового партійного лідера Микити Хрущова, нетривале в часі правління якого історики назвали періодом хрущовської відлиги.

Відповідно до цілей нової адміністративної реформи, з карти України мали зникнути десятки «карликових» районів і створитися на їх базі укрупнені територіальні виробничі управління. Один із позитивів такого рішення: із ліквідацією маленьких районів помітно скорочувалися витрати на утримання до без міри розбухлого партійно-адміністративного апарату на місцях.

Зрозуміло, що такі реформи безпосередньо торкалися й місцевого інформаційного поля, на якому вже встигли посісти належне місце районні газети.

Доречно буде наголосити, що в останні роки перед ліквідацією районних газет стали помітно зростати їхні наклади. Підтвердженням цьому – статистичні дані облвидаву про накладі районних газет Буковини на 1 січня 1961 р. До 1960 р. в середньому вони коливалися від 2000 примірників (Глибока, Вижиця, Чернівці-село) до 2500 (Заставна, Кельменці, Вашківці, Сторожинець, Хотин). На найбільший приріст наступного року (додатково майже півтори тисячі читачів) вийшли хотинська газета «Радянське Життя» та вижицька «Верховина». До тисячі нових читачів додавалися в глибоцькій, сторожинецькій, садгірській газетах. Натомість кіцманська «Зоря» набула лише 53 нових читачів [18].

Головним документом, за яким регламентувалися кардинальні зміни на цьому полі, можна вважати прийняту 22 березня 1962 р. постанову ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР «Про перебудову управління сільським господарством» та рішення директивних органів республіки про створення при територіальних виробничих управліннях Української РСР міжрайонних газет і припинення випуску районних газет.

Оскільки за організаційно-фінансові питання розвитку преси в республіці відповідало на той час Міністерство культури УРСР, його фахівці й розробили наказ, у якому детально прописані основні кроки влади в цій справі.

Передусім для розв'язання питань фінансово-господарської діяльності новоутворюваних міжрайонних редакцій були розроблені й затверджені такі нормативні документи:

- типові штати і посадові оклади для працівників редакцій (в окремому додатку);
- розмір гонорару на одне число газети (30 крб);
- передплатну ціну на рік (для газет, що виходитимуть чотири рази на тиждень (3 крб 12 коп.); тричі на тиждень (2 крб 28 коп.) та роздрібну ціну – 2 коп. за примірник;
- мінімальна кількість ілюстрацій (до чотирьох кліше в номері загальним розміром до 500 квадратних см);
- зобов'язання щодо щорічної допомоги на лікування редакторам (у розмірі 70–100 процентів місячного окладу), а

також доплати вартості санаторних путівок (до 80 процентів окладу).

Окремим пунктом наказу фіксувалося положення про обов'язкове працевлаштування працівників районних газет і друкарень, які вивільнялися у зв'язку з припиненням випуску газет.

Досить детально прописані кроки щодо долі старих друкарень, приміщень редакцій та створення нових поліграфічних центрів для укрупнених районів. Для редакцій міжрайонних газет передавалися транспортні засоби, меблі, друкарські машинки, радіоприймачі, магнітофони, фотоапарати, довідкові бібліотеки та інше майно. Натомість приміщення редакцій та друкарень, які ліквідовувалися, пропонувалося використати для розміщення в них насамперед книжкових магазинів, бібліотек, освітніх закладів.

Давався місяць для обладнання нових міжрайонних друкарень набірними лінотипамми, друкарськими машинами, стереотипним устаткуванням. Старе непридатне обладнання планувалося списати в установленому порядку.

Обкомам партії і облвиконкомам пропонувалося терміново надіслати в центр пропозиції щодо утворення нових міжрайонних газет – місця розміщення, штатів, матеріальної бази, керівного складу [11].

Цікаво, якою була всеукраїнська картина з міськрайонними газетами, які зазвичай виходили в містах обласного підпорядкування?

За цим наказом вони ставали суто міськими. Сільський читач від них відходив за рахунок формування міжрайонних газет, які створювалися передусім для сільського населення. Що ж до міських, то таких, згідно з цим наказом, було на всю Україну 44. З них 34 мали статус україномовних, а 10 – російськомовних.

Які ж газети в індустріальних центрах Сходу України стали видаватися після цієї реформи російською мовою?

Таких було небагато, якщо порівняти із ситуацією, що склалася, скажімо, на середину 1990-х рр.: Україна вже стала незалежною, але кількість російськомовних газет у цих регіонах держави різко збільшилася порівняно з 1960-ми рр. Отже, тоді російською видавалися такі міські газети чотирьох

областей України: три – в Донецькій («Артемівський робочий» – Артемівськ; «Знамя Индустрии» – Костянтинівка; «Коммунист» – Слов'янськ); три – в Луганській («За коммунизм» – Комунарськ; «Знамя Коммунизма» – Красний Луч; «Лисичанский робочий» – Лисичанськ); дві – в Кримській (Красное Знамя) – Євпаторія; «Керченский робочий» – Керч) та дві – в Одеській («Знамя Советов» – Білгород-Дністровський; «Придунайская Правда» – Ізмаїл).

А які – українською мовою?

Газети всіх інших промислових центрів Півдня та Сходу України: Кривий Ріг (знаменитий і чи не найстаріший в цьому промисловому анклаві «Червоний Гірник»), Нікополь, Новомосковськ, Павлоград, Жовті Води, Бердянськ, Мелітополь, Первомайськ, Шостка) мали статус україномовних.

Після загальноукраїнського огляду повертаємося на Буковину. Як упоралися із новим оперативним завданням центру у Чернівцях? Якою стала картина з місцевою пресою?

Питання про реорганізацію районних редакцій і друкарень розглядалося на засіданні облвиконкому 11 червня 1962 р. Рішення були для працівників видавничо-поліграфічної сфери кардинальні. Ліквідовувалися Путильська і Вашківецька районні друкарні, що доти працювали як одне ціле з редакціями газет. Обладнання Глибоцької госпрозрахункової друкарні передавалося в Герцу для відкриття там районної друкарні. В Путилі натомість створювалася філія Вижницької друкарні [17].

Чернівецька область виявилася єдиною на всю Україну, в якій не було суто міської газети. Ще довоєнний статус хотинської і сторожинецької міськрайонних ці газети тепер втратили. Головним критерієм відкриття міської газети був статус міста обласного підпорядкування, і за цим критерієм на Буковині не витягував жоден райцентр.

Щодо міжрайонних газет, то на Буковині їх утворили чотири. Назви, місце розташування редакції, мова, періодичність виходу і накладу були такими:

«*Радянська Верховина*». Центр – у Сторожинці. Мови видання – українська і молдавська, вихід – чотири рази на тиждень, наклад 9 тис. пр. Поглинула чотири старі райони: Путильський, Вижницький, Глибоцький та Сторожинецький.

«*Зоря Прикарпаття*». Центр – у Кіцмані. Мова – українська, вихід – чотири рази на тиждень, наклад 10 тис. пр. Поглинула три райони: Вашківський, Заставнівський, Кіцманський.

«*Буковинське Село*». Центр – у Садгорі. Мови – українська і молдавська, вихід – чотири рази на тиждень, наклад 5 тис. пр. Поглинула чотири райони: Чернівецький, Новоселицький, Герцаївський, Садгирський.

«*Наддністрянська Правда*». Центр – у Кельменцях. Мова – українська, вихід – чотири рази на тиждень, наклад 10 тис. пр. Поглинула три райони: Сокирянський, Кельменецький, Хотинський.

Брежнєвська доба. З настанням 1960-х рр. закінчувалася коротка в часі епоха хрущовської відлиги. На небосхилі української історії підрадянського періоду щораз помітніше стали з'являтися перші приморозки епохи так і не побудованого в СРСР розвинутого соціалізму. Дедалі більше відчувався наступ комуно-більшовицької влади на все українське, який пізніше отримав назву суслівщина чи маланчуківщина (від прізвищ тогочасних головних ідеологів у СРСР і УРСР – Суслова і Маланчука). І в тому наступі продовжуватиме виконувати свою наперед призначену роль коліщаток і гвинтиків уже проржавілого механізму потужної машини партійно-радянського тоталітаризму районна преса.

Як показав час, хрущовський експеримент із сільськими та міськими районами виявився невдалим. За нового правителя СРСР Л. Брежнєва влада відмовилася від укрупнених територіальних виробничих управлінь. Відтак ліквідовувалися міжрайонні і міжобласні редакції газет. Усе поверталось на старі рейки, щоправда, дрібні райони вже не відновлювалися.

Відповідно до Указу Президії Верховної Ради УРСР від 30 грудня 1962 р. «Про укрупнення сільських районів Української РСР» у Чернівецькій області залишалось шість районів: Вижницький, Глибоцький, Кельменецький, Кіцманський, Новоселицький, Сторожинецький. Натомість скасовувалися: Вашківський, Герцаївський, Путільський, Садгирський, Сокирянський, Хотинський та Чернівецький. У результаті чергової адмінреформи у Чернівецькій області із 14 колишніх районів залишалось десять [24].

Утім, незабаром до цього указу були внесені зміни.

Були дві причини внесення додаткових змін до проведеного 1962 р. адміністративного районування України.

Перша: об'єднання обласних промислових і обласних сільських рад, тобто відмова від невдалого експерименту 1962 р.

Друга: врахування пропозицій із місць щодо розукрупнення районів.

Відповідно до Указу Президії Верховної Ради УРСР «Про внесення змін в адміністративне районування Української РСР» від 4 січня 1965 р. були знову переглянуті межі існуючих районів та їх кількість. Такі зміни торкнулися і адміністративної карти Буковини. У результаті перекроювання недавно створених шести районів тут додалися ще чотири: Путильський, Заставнівський, Сокирянський і Хотинський [25].

Одинадцятий, Герцаївський, район було відновлено вже в 1990-ті рр.

Таким чином, на середину 1960-х рр. у результаті чергової адміністративної реформи структура районної преси Буковини мала такий вигляд: десять районних газет із черговими зміненими, хоча й не для всіх, назвами: «Радянське Життя» (Кіцмань); «Радянське Село» (Сторожинець); «Ленінським Шляхом» (Новоселиця); «Червона Зірка» (Хотин); «Радянська Верховина» (Вижниця); «Дністрові Зорі» (Сокиряни); «Прапор Перемоги» (Заставна); «Будівник Комунізму» (Глибока); «Наддністрянська Правда» (Кельменці); «Радянські Карпати» (Путила).

За оновленими назвами проглядається одна чітко окреслена тенденція: посилена радянізація і комунізація усіх сфер життя буковинського краю.

Висновки. 1. Віднайдені архівні документи, які уперше уведені в цій статті до наукового обігу, проливають світло на феномен районних газет не лише як складової системи журналістики радянської тоталітарної доби, а й як важливих ланок змосковлення свідомості західноукраїнського населення.

2. Доведено важливе уточнення: першою районною газетою на Буковині (від 4 липня 1940 р.) була «Советская Жизнь» у Хотині. Восени того ж року започатковувалися районки в п'яти, а під кінець року – в семи районах області, одна з яких, у Герці, – румунською мовою.

3. Труднощі із запуском районної мережі преси пояснюються хронічними радянськими дефіцитами: на папір, українські шрифти, поліграфічне обладнання, кадри.

4. Назви районних газет надавалися в директивному порядку «згори» і слугували політичним маркером епохи. Ключовими для них були ті поняття, що надавалися й для інших областей України: червоний, сталінський, ленінський, радянський, соціалізм, комуна.

5. Суть тиражної політики партії зводилася до того, що наклад місцевих газет (обласних та районних) було строго лімітовано. Натомість на центральні (московські та республіканські) видання щороку спускалися рознарядки із зростаючими цифрами.

6. Якісний склад кадрів був низьким. Навіть серед редакторів райгазет після війни бракувало осіб із вищою освітою. Одиниці мали диплом журналіста. Бюро обкому партії дбало передусім про рівень політичної підготовки та вірність ідеалам партії. Тому такими були здебільшого інструктори ідеологічних відділів райкомів партії. Так, на редактора путильської газети рекомендували колишню піонервожату із Херсонщини, що пройшла у Вижниці вишкіл бухгалтера лісгоспу та секретаря райкому комсомолу.

7. Діяльність районних газет перебувала під постійним контролем не лише безпосередньо засновника – райкому партії і райвиконкому, а й вищих партійних комітетів, також каральних органів (МВС та КДБ). Існував жорсткий цензурний контроль за змістом газет із використанням таких випробуваних у 1930-х рр. у східних областях України форм аналізу роботи місцевих журналістів, як закриті огляди, розгляд на бюро райкомів партії, персональні справи, випадки заборони на публічну критику.

Література

1. Автобіографія Борисенко Анни Андріївни. Учетные карточки, биографии и характеристики работников редакции облгазеты «Радянська Буковина». Державний архів Чернівецької області (далі – ДАЧО). Ф.1. Оп. 22. Од. зб. 87. Арк. 6–7.
2. Дані про редакторів районних газет Чернівецької області. Інформації в ЦК КП(б)У о работе печати и радиовещания области. ДАЧО. Ф. 1. Оп. 22. Од. зб. 41. Арк. 10.

3. Доповідна записка Чернівецького обкому партії до ЦК КП(б)У «Про організацію районних газет у Сторожинецькому, Герцаївському, Путилівському, Вижницькому та Хотинському районах» від 9.09.1940. ДАЧО. Ф. 1. Оп. 11. Од. зб. 82. Арк. 1–2.
4. Закритий огляд хотинської міськрайонної газети «Радянське життя» та розгортання низової преси по м. Хотину і Хотинському району від 15 лютого 1941 р. ДАЧО. Ф. 1. Оп. 11. Од. зб. 82. Арк. 12–17.
5. Звіт про використання паперу сторожинецькою газетою «Сталінським Шляхом» від 24 березня 1941 р. ДАЧО. Ф. 1. Оп. 11. Од. зб. 82. Арк. 27.
6. Інформаційний простір Буковини: довідник / упоряд., передм. В. Бабилюлько. Чернівці: Букрек, 2004. 200 с.
7. Інформація про роз'яснення постанов РНК УРСР і ЦК КП(б)У про обов'язкові поставки зерна, сої, соняшника, молока, сіна, картоплі, шерсті, овочів державі у Чернівецькій області. ДАЧО. Ф. 1. Оп. 11. Од. зб. 32. Арк. 7–12.
8. Інформація Чернівецького обкому КП(б)У про роз'яснення рішень пленуму ЦК ВКП(б) від 17 серпня 1940 року та постанови ЦК КП(б)У і РНК УРСР про зернопостачання. ДАЧО. Ф. 1. Оп. 11. Од. зб. 32. Арк. 7–12.
9. Лист Львівської міжобласної контори «Укрполіграфпостач» редакторам районних газет Чернівецької області від 03.06.1941. ДАЧО. Ф. 1. Оп. 11. Од. зб. 82. Арк. 46.
10. Лист начальника Чернівецького обласного видавництва «Облвидав» Р. Нечипорука від 11 січня 1961 р. секретареві обкому партії І. Фесенку про накладу місцевої преси. ДАЧО. Ф. 1. Оп. 22. Од. зб. 170.
11. Наказ міністра культури УРСР «Про створення міжрайонних газет в Українській РСР». ДАЧО. Ф. Р2377. Оп. 1. Од. зб. 217. Арк. 1–5.
12. О руководстве Черновицким обкомом КП Украины работой районных газет. ДАЧО. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 275. Арк. 37.
13. Підвищити рівень міських газет: [передова]. *Радянська Україна*. 1952. № 175.
14. Постанова засідання бюро Чернівецького обкому партії від 14.09.1953 г. «Про затвердження редактором путильської райгазети «Зоря Карпат» Борисенко Г. А. (проект). Учетные карточки, биографии и характеристики работников редакции облгазеты «Радянська Буковина». ДАЧО. Ф. 1. Оп. 22. Од. зб. 87. Арк. 6–7.
15. Про допущення помилок сторожинецькою райгазетою «Сталінським шляхом»: закритий огляд від 10 червня 1941 р. ДАЧО. Ф. 1. Оп. 11. Од. зб. 32. Арк. 23.
16. Про організацію райгазет Чернівецької області та розподіл їх асигнувань. Інформація Чернівецького обкому партії від 25 грудня 1940 року Раднаркому УРСР. ДАЧО. Ф. 1. Оп. 11. Од. зб. 38. Арк. 7–8.
17. Про реорганізацію районних редакцій і друкарень Чернівецької області. Рішення Чернівецького облвиконому від 11 червня 1962 р. ДАЧО. Ф. Р2377. Оп. 1. Од. зб. 216. Арк. 1–6.

18. Разові тиражі обласних та районних газет Чернівецької області на 1961 рік. ДАЧО. Ф. 1. Оп. 22. Од. зб. 170. Арк. 2.
19. Самокритика советської преси. *Наша Культура* (Канада). 1952. Ч. 12.
21. Список райгазет Чернівецької області на 01.01.1941. Переписка с издательствами, с ЦК КП Украины по вопросу работы Министерств, печати и культпросвет учреждений. ДАЧО. Ф. 1. Оп. 11. Од. зб. 82. Арк. 5–6.
22. Справка на тов. Борисенко А. А., представляема на утверждение ОК КП(б)У. Учетные карточки, биографии и характеристики работников редакции облгазеты «Радянська Буковина». ДАЧО. Ф.1. Оп. 22. Од. зб. 87. Арк. 8.
23. Статистичний звіт про роботу міських, районних і багатотиражних газет Чернівецької області за 1958 рік. ДАЧО. Ф.1. Оп. 22. Од. зб. 143. Арк. 6.
24. Телеграма за підписом секретаря ЦК ВКП(б) товариша Сталіна від 18 березня 1941 року секретареві Чернівецького обкому партії про ліквідацію збитковості газет. ДАЧО. Ф. 1. Оп. 11. Од. зб. 82. Арк. 31.
25. Указ Президії Верховної Ради УРСР від 30 грудня 1962 року «Про укрупнення сільських районів Української РСР». ДАЧО. Ф. Р-2700. Оп. 6. Од. зб. 1789. С. 204–247.
26. Указ Президії Верховної Ради УРСР від 4 січня 1965 року «Про внесення змін в адміністративне районування Української РСР». *Відомості Верховної Ради*. 1965. № 3. С. 64.

References

1. Avtobiografiia Borysenko Anny Andriivny. Uchetnye kartochky, byohrafiyy u kharakterystyky rabotnykov redaktsyy obl hazety «Radianska Bukovyna», Derzhavnyi arkhiv Chernivetskoï oblasti (dali – DACHO), f.1, op. 22, od. zb. 87, ark. 6–7 (in Rus.).
2. Dani pro redaktoriv raionnykh hazet Chernivetskoï oblasti. Informatsyy v TsK KP(b)U o rabotepechaty i radyoveshchaniya oblasti, DACHO, f. 1, op. 22, od. zb. 41, ark. 10 (in Rus.).
3. Dopovidna zapyska Chernivetskoho obkomu partii do TsK KP(b)U «Pro orhanizatsiiu raionnykh hazet u Storozhynetskomu, Hertsaiivskomu, Putylivskomu, Vyzhnytskomu ta Khotynskomu raionakh» vid 9.09.1940, DACHO, f. 1, op. 11, od. zb. 82, ark. 1–2 (in Ukr.).
4. Zakrytyi ohliad khotynskoi miskraionnoi hazety «Radianske zhyttia» ta rozghortannia nyzovoi presy po m. Khotynu i Khotynskomu raionu vid 15 liutoho 1941 r., DACHO, f. 1, op. 11, od. zb. 82, ark. 12–17 (in Ukr.).
5. Zvit pro vykorystannia paperu storozhynetskoiu hazetoiu «Stalinskym Shliakhom» vid 24 bereznia 1941 r., DACHO, f. 1, op. 11, od. zb. 82, ark. 27 (in Ukr.).
6. Informatsiinyi prostir Bukovyny: dovidnyk [Information space of Bukovyna: directory] / uporiad, yperelm. V. Babyliulko, Chernivtsi: Bukrek, 2004, 200 (in Ukr.).

7. Informatsiia pro roziasnennia postanov RNK URSR i TsK KP(b)U pro oboviazkovi postavky zerna, soi, soniashnyka, moloka, sina, kartopli, shersti, ovochiv derzhavi u Chernivetskii oblasti, DACHO, f. 1, op. 11, od. zb. 32, ark. 7–12 (in Ukr.).

8. Informatsiia Chernivetskoho obkomu KP(b)U pro roziasnennia rishen plenumu TsK VKP(b) vid 17 serpnia 1940 roku ta postanovy TsK KP(b)U i RNK URSR pro zernopostachannia, DACHO, f. 1, op. 11, od. zb. 32, ark. 7–12 (in Ukr.).

9. Lyst Lvivskoi mizhoblasnoi kontory «Ukrpolihrafpostach» redaktorom raionnykh hazet Chernivetskoi oblastivid 03.06.1941, DACHO, f. 1, op. 11, od. zb. 82, ark. 46 (in Ukr.).

10. Lyst nachalnyka Chernivetskoho oblasnoho vydavnytstva «Oblvydav» R. Nechyporuka vid 11 sichnia 1961 r. Sekretarevi obkomupartii I. Fesenku pro naklady mistsevoi presy, DACHO, f. 1, op. 22, od. zb. 170 (in Ukr.).

11. Nakaz ministra kultury URSR «Pro stvorennia mizhraionnykh hazet v Ukrainskii RSR», DACHO, f. R2377, op. 1, od. zb. 217, ark. 1–5 (in Ukr.).

12. O rukovodstve Chernovytskym obkomom KP Ukrainy rabotoi raionnykh hazet, DACH, f. 1, op. 2, od/ zb. 275, ark. 37 (in Rus.).

13. (1952). Pidvyshchyty riven miskykh hazet. Peredova [Increase the level of city newspapers: [The leading article], *Radianska Ukraina*, (175) (in Ukr.).

14. Postanova zasidannia biuro Chernivetskoho obkomu partii vid 14.09.1953 h. «Pro zatverdzhennia redaktorom putylskoi raihazety «Zoria Karpat» Borysenko H. A. (proiekt). Uchetnye kartochky, byohrafy y kharakterystyky robotnykov redaktsyy obl hazety «Radianska Bukovyna», DACHO, f. 1, op. 22, od. zb. 87, ark. 6–7 (in Ukr.).

15. Pro dopushchennia pomylok storozhynetskoiu raihazetoiu «Stalinskym shliakhom»: zakrytyi ohliad vid 10 chervnia 1941 r., DACHO, f. 1, op. 11, od. zb. 32, ark. 23 (in Ukr.).

16. Pro orhanizatsiiu raihazet Chernivetskoi oblasti ta rozpodil yikh asyhnuvan. Informatsiia Chernivetskoho obkomu partii vid 25 hrudnia 1940 roku Radnarkomu URSR, DACHO, f. 1, op. 11, od. zb. 38, ark. 7–8 (in Ukr.).

17. Pro reorhanizatsiiu raionnykh redaktsii i drukaren Chernivetskoi oblasti. Rishennia Chernivetskoho oblvykonomu vid 11 chervnia 1962 r., DACHO, f. R2377, op. 1, od. zb. 216, ark. 1–6 (in Ukr.).

18. Razovi tyrazhi oblasnykh ta raionnykh hazet Chernivetskoi oblasti na 1961 rik, DACHO, f. 1, op. 22, od. zb. 170, ark. 2 (in Ukr.).

19. (1952). Samokrytyka sovietskoi presy [Self-criticism of the Soviet press], *Nasha Kultura* (Kanada), (12) (in Ukr.).

21. Spysok gaihazet Chernivetskoi oblasti na 01.01.1941. Perypska s yzdatelstvamy, s TsK KP Ukrainy po voprosu raboty Mynysterstv, pechaty y kulprsvetuchrezhdenyi, DACHO, f. 1, op. 11, od. zb. 82, ark. 5–6 (in Rus.).

22. Spravka na tov. Borysenko A. A., predstavliaemuiu na utverdzenye OK KP(b)U. Uchetnye kartochky, byohrafy i kharakterystyky robotnykov redaktsyy

oblhazety «Radianska Bukovyna», DACHO, f.1, op. 22, od. zb. 87, ark. 8 (in Rus.).

23. Statystychnyi zvit pro robotu miskykh, raionnykh i bahatotyrazhnykh hazet Chernivetskoï oblasti za 1958 rik, DACHO, f. 1, op. 22. od. zb. 143, ark. 6 (in Ukr.).

24. Telehrama za pidpysom sekretaria TsK VKP(b) tovarysha Stalina vid 18 bereznia 1941 roku sekretarevi Chernivetskomu obkomu partii pro likvidatsiiu zbytkovosti hazet, DACHO, f. 1, op. 11, od. zb. 82, ark. 31 (in Ukr.).

25. Ukaz Prezydii Verkhovnoi Rady URSR vid 30 hrudnia 1962 roku «Pro ukрупnennia silskykh raioniv Ukrainsoï RSR», DACHO, f. R-2700, op. 6, od. zb. 1789, 204–247 (in Ukr.).

26. (1965). Ukaz Prezydii Verkhovnoi Rady URSR vid 4 sichnia 1965 roku «Pro vnesennia zmin v administratyvne raionuvannia Ukrainsoï RSR» [Decree of the Presidium of the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR dated January 4, 1965 “On making changes to the administrative zoning of the Ukrainian SSR”], *Vidomosti Verkhovnoi Rady*, (3), 64 (in Ukr.).

Mykola Tymoshyk

doctor of philological sciences, professor
Kyiv National University of Culture and Arts
(Kyiv, Ukraine)

DISTRICT NEWSPAPERS AS AN UNKNOWN PHENOMENON OF TOTALITARIAN JOURNALISM: ON ARCHIVAL DOCUMENTS AND MATERIALS OF THE LOCAL PRESS OF BUKOVYNA

The article is written on the basis of archival documents of the Chernivtsi region that have not yet been included in scientific circulation and materials from the binders of local newspapers. These documents shed light on the phenomenon of district newspapers not only as a component of the journalism system of the Soviet totalitarian era, but also as important links of the Moscow consciousness of the Western Ukrainian population.

Various aspects of the establishment and functioning of this segment of the press are comprehensively covered: ideological, organizational, personnel and problem-thematic.

Described difficulties under conditions of shortages: for paper, Ukrainian fonts, printing equipment, personnel.

Newspaper names were analyzed in retrospect of their subsequent renamings. Usually these titles were given from above and served as a political marker of the era. The key concepts were those for

other regions of Ukraine: red, Stalinist, Leninist, Soviet, socialism, commune.

The circulation policy of the party is analyzed. The circulation of local newspapers (regional and district) was strictly limited. On the other hand, the central (Moscow and republican) disarmaments descended every year with increasing numbers.

The personnel potential and the procedure for approving newspaper editors and quality managers are characterized. Among the editors of regional newspapers after the war, there was a lack of people with higher education, some had a journalist's diploma. The level of political training and the candidate's loyalty to the ideals of the party were important.

The qualitative composition of creative employees of regional newspapers was analyzed by age, gender, education, nationality, geography of origin.

Mass work with readers, the nature of editorial mail, statistics of correspondence are given. Separately – about censorship control of newspapers in the city and its forms: closed reviews, review at the office of district committee of the party, personal cases, lists of bans on public criticism of the government.

The problem-thematic content is analyzed in terms of different historical eras: Stalin's era, Khrushchev's thaw, Brezhnev's era of stagnation.

Keywords: district newspapers, names of newspapers, personnel of the district press, procedure for approving editors, closed reviews of the press, editorial mail, local press of Bukovyna.